

UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL TEOLOGIE

Rezumatul tezei de doctorat:

ASPECTELE MISIONARE ALE
PELERINAJULUI ÎN CREȘTINISM

Conducător de doctorat:

Pr. Prof. Univ. Dr. Mihai HIMCINSCHI

Doctorand:

Ștefan-Gabriel CARAȘ

Alba Iulia

2021

Cuprinsul rezumatului tezei de doctorat

Cuvintele cheie ale lucrării.....	3
Argumentarea temei.....	3
Scopul lucrării.....	4
Baza documentară.....	6
Stadiul cercetării.....	6
Metodologia de cercetare.....	8
Limitele cercetării și prezentarea pe scurt a capitolelor tezei.....	8
Concluziile tezei.....	9
Prezentarea integrală a cuprinsului tezei.....	15
Bibliografie selectivă.....	18

Cuvintele cheie ale lucrării

Cuvinte cheie: pelerinaj, minune, evrei, misiune, vizionar, icoană, moaște, apariție, ecumenism, asceză, denaturare, Liturghie, comuniune, epidemie.

Argumentarea temei

Tema tratată în această lucrare a fost aleasă de părintele profesor universitar Mihai Himcinschi, coordonatorul acestei teze de doctorat, subiectul lucrării fiind o temă actuală, care a luat amploare în țara noastră după căderea comunismului.

Dacă înainte de Revoluția din anul 1989, pelerinajul în România nu era încurajat, iar Biserica Ortodoxă Română nu avea mijloacele necesare prin care să organizeze pelerinaje pe teritoriul țării noastre, cu atât mai puțin în afara teritoriului național, astăzi, Patriarhia Română dar și unele centre eparhiale au propriile agenții de pelerinaj. Astfel, pelerinajul a devenit parte din viața religioasă a credincioșilor ortodocși, iar noi am scos în evidență, în această lucrare, beneficiile spirituale multiple ale pelerinajului, dar și efectele la nivel social pe care le produce. Pelerinajul a luat amploare după anul 1990, nu doar datorită libertății religioase depline de care s-au bucurat credincioșii, ci și datorită mobilității persoanelor. Circulația persoanelor este din ce în ce mai facilă, iar, pe de altă parte, după 1990 au apărut și alte locuri de pelerinaj, iar aici ne referim la mormântul părintelui Arsenie Boca de la Mănăstirea Prislop.

În această lucrare nu ne-am rezumat doar la pelerinajul național, ci am analizat și pelerinajul din Biserica Romano-Catolică, pelerinaj care scoate în evidență mai pregnant faptul că omenirea este în căutarea lui Dumnezeu, iar progresul economic mondial nicidecum nu a putut satisface toate nevoile omului postmodern.

Pe lângă faptul că pelerinajul este de actualitate, el nefiind o manifestare religioasă nouă, ci dimpotrivă, are o vechime considerabilă, acesta existând și în epoca precreștină, iudaică, ceea ce am și scos în evidență în această lucrare, căutarea sacrului prin pelerinaj devine o preocupare constantă a creștinilor încă din primele secole. Aceștia mergeau în pelerinaj la mormintele martirilor fiind convinși că aceștia sunt plini de har, moartea netrecând în neființă pe nimeni, iar astfel trupul sfinților devine locaș al harului lui Dumnezeu.

Constatând că pelerinajele din România în ultimii ani au fost puternic contestate, fiind scoase în evidență de către mass-media, în special, doar punctele negative ale acestora, evenimentele colaterale cu precădere, teologia este obligată să argumenteze necesitatea pelerinajului. Mai mult decât atât, pelerinajul din România, în anul 2020 a fost chiar interzis de către Stat, în prima perioadă a pandemiei de coronavirus, iar la sfârșitul anului 2020, pelerinajele au fost restricționate. Astfel, s-a constatat o neînțelegere a acestui fenomen, o

desconsiderare a sfințeniei în sine, iar Biserica este nevoită astăzi, mai mult ca oricând, să argumenteze necesitatea pelerinajului.

Chiar dacă în limba latină, cuvântul „pelerin” înseamnă „călător”, „cel ce se duce într-o țară străină și se stabilește acolo pentru un timp”, în această lucrare s-a scos în evidență și pelerinajul ființial, adică cel interior, care nu are nicio legătură cu vreo călătorie efectivă, pentru că, în esență, pelerinajul este căutarea lui Dumnezeu pe care o putem face fără vreo deplasare spațială și anume prin Liturghie. Astfel, pelerinajul este un drum spre Dumnezeu pe care îl facem fizic, dar pe care îl putem parcurge și din punct de vedere spiritual, duhovnicesc. Actul pelerinajului este o experiență particulară a vieții religioase, dar în același timp și una colectivă. Pelerinajul autentic este cel mixt, atunci când pelerinajul spațial este îmbinat cu cel ființial, cel spațial fiind necesar pentru a ajunge la cel ființial, însă pot exista și excepții.

Astfel, într-o societate care alocă timp doar pentru profit, pelerinajul este aproape obligatoriu pentru că omul are nevoie și de căutări spirituale, nu doar strict materiale, care nu îl împlinesc în integralitatea sa.

Scopul lucrării

Scopul lucrării este acela de a ne face să înțelegem că pelerinajul este parte integrantă a creștinismului, acesta fiind o metodă esențială prin care îl putem cunoaște pe Dumnezeu.

În general, omul face eforturi particulare pentru a-L cunoaște pe Dumnezeu, însă un drum la capătul căruia îl găsim pe Acesta într-o icoană, în moaște ale sfinților sau în chipuri de duhovnici sfinți, este recomandat pentru fiecare dintre noi în parte, pentru că în locurile de pelerinaj, Dumnezeu își arată puterea Sa, se scoate în evidență sfințenia anumitor locuri, dar mai ales sfințenia omului care nu se pierde o dată cu moartea fizică.

De asemenea, lucrarea are scopul de a da o speranță celor bolnavi, celor neputincioși în fața greutăților vieții. Tocmai de aceea s-a scos în evidență în această lucrare mila Lui Dumnezeu, Cel care a vindecat pe mulți bonavi, atât sufletește, cât și trupește.

În același timp, am scos în evidență adevărul că cel mai puternic și important loc de pelerinaj din întreaga lume nu este cel care are cele mai multe moaște sau icoane făcătoare de minuni, ci este Mormântul Domnului Iisus Hristos, unde anual se petrece minunea pogorării Sfintei Lumini la sărbătoarea Învierii Domnului. În această parte a lucrării, scopul nostru a fost și acela de a evidenția faptul că această minune se produce doar în cadrul slujbei ortodoxe, ceea ce e mai mult decât elocvent.

De asemenea, scopul acestei lucrări este acela de a reliefa și faptul că unele pelerinaje sunt mediatizate fără să aibă vreun suport autentic solid (Medjugorje), pe când altele nu sunt

scoase în evidență în mod oficial (Arsenie Boca, Maglavit). Cu alte cuvinte, pelerinajele pot fi influențate de autoritatea bisericească, dar și de mass-media.

Un alt scop al acestei lucrări este valorizarea pelerinajelor ecumenice, pelerinaje care au un rol important în buna înțelegere dintre confesiuni.

Descrierea aspectelor specifice denaturării pelerinajului este un alt scop al acestei lucrări. Trebuie să spunem că în anumite situații pelerinajul este deformat atât de cei care ar trebui să apere această metodă de exprimare a credinței, adică de clerici, cât și de credincioșii care nu cunosc scopul acestei călătorii spirituale, aceștia făcând un melanj între magie și minune, între turism și pelerinaj.

De asemenea, scopul acestei lucrări este acela de a scoate în evidență faptul că pelerinajul a fost o metodă de apropiere de Dumnezeu atât în vreme de sănătate publică, cât și în vreme de molimă, iar libertatea credincioșilor nu a fost restricționată în acest sens, libertatea religioasă fiind un drept fundamental stipulat în Constituția României.

Nu în ultimul rând, pelerinajul are ca și scop sfințirea vieții oamenilor, acesta fiind un urcuș spiritual pe care îl putem face și prin Liturghie, în acest caz fiind vorba de un pelerinaj ființial.

Astfel, scopul acestei lucrări este:

- scoaterea în evidență a faptului că pelerinajul este o metodă esențială prin care îl putem cunoaște pe Dumnezeu;
- cunoașterea locurilor de pelerinaj, spații unde Dumnezeu își arată puterea;
- scoaterea în evidență a faptului că pelerinajul are un rol important în dobândirea sau consolidarea vieții duhovnicești;
- reliefarea faptului că pelerinajul sporește comuniunea dintre oameni;
- argumentarea necesității cunoașterii de către credincioși a locurilor de pelerinaj autentice, ceea ce presupune cunoaștere din partea acestora, deci putem afirma că scopul acestei lucrări este și mărturisirea fenomenului de pelerinaj ca metodă educativă;
- enumerarea denaturărilor care conduc la alterarea pelerinajului;
- cunoașterea și diferențierea pelerinajelor ortodoxe și catolice;
- scoaterea în evidență a faptului că un loc de pelerinaj poate fi sau nu autentic;
- evidențierea faptului că un pelerinaj are ca scop transformarea interioară și nu neapărat contabilizarea minunilor.

Baza documentară

Lucrarea științifică de față se bazează în elaborarea ei pe câteva elemente de teologie pe care le vom enumera sintetic:

- elemente de teologie biblică, prin care se scoate în evidență esența teologiei ortodoxe;
- elemente de teologie istorică, cu evidențierea unor date și evenimente referitoare la practica pelerinajului în primele secole creștine;
- elemente de teologie dogmatică;
- elemente de teologie contemporană privind subiectul lucrării, care se bazează pe Sfânta Scriptură și pe Sfânta Tradiție.

O mare parte din baza documentară a acestei lucrări a fost extrasă din Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, din Biblioteca Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, din Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. De asemenea, s-au extras informații pentru redactarea acestei lucrări din Biblioteca Arhiepiscopiei Ortodoxe a Alba Iuliei, din Biblioteca Județeană „Lucian Blaga” din Alba Iulia, din Biblioteca Județeană Mureș, din Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, de la „Institutul de Studii Iudaice” din Cluj-Napoca, din Biblioteca „Teleki” din Târgu-Mureș. De asemenea, au fost folosite informații de pe unele pagini web.

Din totalul materialelor folosite pentru redactarea tezei, unele sunt recente, însă nu am omis să folosesc și informații esențiale mai vechi, tocmai pentru a aborda în detaliu fenomenul pelerinajului în creștinism, din punct de vedere misionar.

Stadiul cercetării

Subiectul pelerinajelor este de actualitate și a stârnit multe dezbateri aprinse, pro și contra, mai ales în perioada pandemiei de COVID-19 din anul 2020. S-a scris mult despre pelerinaj, au apărut cărți, reviste de specialitate, studii și articole care dezbăt această temă, astfel încât este, am putea spune, aproape imposibil de analizat pelerinajul din punct de vedere misionar, în mod exhaustiv. De asemenea, pelerinajul este intens dezbătut în mass-media, stârnind polemici dure între Biserica Ortodoxă Română și Statul Român, iar aici facem referire la perioada *Stării de Alertă*, timp în care pelerinajele au fost dur restricționate.

În urma cercetărilor făcute până în prezent, în România nu există o lucrare care să analizeze integral, din punct de vedere misionar pelerinajele catolice și cele ortodoxe. Există lucrări în alte limbi, există articole și studii care tratează anumite pelerinaje, dar nu tratează în cadrul aceleiași lucrări marile pelerinaje creștine, ortodoxe și catolice.

Cercetarea de față are câteva lucrări de referință care abordează tema pelerinajului și din punct de vedere misionar.

Cartea vieții omului a fost scrisă de Menachem Hacoheh, tradusă din limba ebraică de Rodica Amel, a fost tipărită în anul 2005, la Editura Hasefer din București. Autorul, rabin, scriitor, publicist și politician, consemnează în această carte obiceiurile religioase ale evreilor, legate de sărbătorile religioase iudaice.

Miracolul în viața omului modern: o monografie sociologică a pelerinajului a fost scrisă de Valentin-Lucian Beloiu și tipărită în anul 2015, la Editura Christiana din București. Autorul, om de știință și psiholog în același timp, scoate în evidență miracolul ca și fapt concret care susține pelerinajul, miracolul fiind motorul care îl conduce pe pelerin spre locurile sacre.

Anchetă asupra aparițiilor Fecioarei Maria, al cărei autor este Yves Chiron, este o carte tradusă din limba franceză de Dorina Oprea și a fost tipărită în anul 2012 la București, de Editura Philobia. Autorul este eseist, jurnalist și istoric francez, specialist în istoria Bisericii Romano-Catolice. În lucrarea sa tratează aparițiile Fecioarei Maria la nivel planetar, dar și aparițiile controversate sau falsele apariții, făcând diferența dintre fals și autentic.

Fátima 100: aniversarea centenarului aparițiilor Maicii Domnului în context românesc este un volum colectiv, scris sub coordonarea lui Wilhelm Dancă, publicat în anul 2018 la București, editat de Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice. Lucrarea scoate în evidență pelerinajul de la Fátima și mai ales persoana Fecioarei Maria, are un rol important în studiul pelerinajelor fiindcă pune în lumină rolul Maicii Domnului în promovarea libertății.

Nevoia de miracol: fenomenul pelerinajelor în România contemporană este o carte scrisă de Mirel Bănică, a fost tipărită în anul 2014 la Iași de către Editura Polirom. Autorul este doctor în științe politice al Universității din Geneva, iar în prezent este cercetător științific la „Institutul de Istorie a Religiiilor” din cadrul Academiei Române și membru al „Asociației Franceze de Științe Sociale ale Religiei” de la Paris. Lucrarea sa conține în prima parte câteva însemnări de la pelerinajele ortodoxe din țara noastră, iar în restul lucrării sale abordează tipurile de pelerinaj, dar și miracolul ca și element esențial al acestui fenomen.

Sentimentul religios la români, o perspectivă istorică (sec. XVII-XX), este o carte scrisă de Doru Radosav, aceasta luând forma tiparului în anul 1997 la Cluj-Napoca, sub egida Editurii Dacia. Autorul este profesor universitar de istorie în cadrul Universității „Babes-Bolyai” din Cluj-Napoca, iar cartea sa descrie sentimentul religios care se manifestă atât la nivel individual, cât și la nivel colectiv. Importanța acestei lucrări derivă din faptul că descrie în mod exemplar pietatea religioasă, o componentă esențială a pelerinajului,

Volumul colectiv, *Altfel despre părintele Arsenie Boca*, apare la Cluj-Napoca în anul 2016, fiind editat de Editura Școala Ardeleană. Conține treisprezece studii care analizează

personalitatea părintelui Arsenie Boca, scoțând în evidență în primul rând sfințenia acestuia, în ultimul studiu cerându-se canonizarea acestuia. Este un volum de excepție care descrie principalele argumente care susțin necesitatea pelerinajului la mormântul părintelui Arsenie Boca.

Fecioara din Fátima: regina PreaSfântului Rozar este scrisă de episcopul Ioan Suciu și de preotul Cristian-Florin Sabău, fiind tipărită de Editura Surorilor Lauretane, de la Baia-Mare, în anul 2017. Episcopul Ioan Suciu a obținut titlul de doctor la Roma, iar lucrarea de față marchează centenarul aparițiilor de la Fátima (1917-2017). Este o carte de excepție care tratează pe larg pelerinajul de la Fátima, fiind cea mai importantă carte în limba română care tratează acest pelerinaj.

Metodologia de cercetare

Această lucrare de doctorat, elaborată sub coordonarea părintelui profesor universitar Mihai Himcinschi, abordează tematica pelerinajului din punct de vedere misionar, cu prioritate, dar nu neglijează perspectiva de ordin interdisciplinar a acestei teme. S-au folosit pentru redactarea acestei teze, izvoare biblice, surse patristice, documente, ziare bisericești, cărți și volume, studii și articole, dar și surse web.

Dintre metodele de cercetare folosite în această lucrare amintim:

- metoda istorică, adică cercetarea evoluției pelerinajului în creștinism, dar și cel înainte de creștinism;
- metoda teologică, prin scoaterea în evidență a unor opinii teologice actuale, catolice și ortodoxe, dar și a metodelor pe care Biserica, mai ales cea ortodoxă, ar trebui să le propună pentru păstrarea pelerinajului, mai ales în vremuri în care libertatea religioasă este restricționată;
- metoda analitică, care urmărește poziția unor teologi, istorici și oameni de știință, fiind folosite pentru analiza fenomenului pelerinajului.

Limitele cercetării și prezentarea pe scurt a capitolelor tezei

Chiar dacă această lucrare scoate în evidență aspectele misionare ale pelerinajului în creștinism, trebuie să afirmăm că teza de față nu acoperă pelerinajul creștin din afara Europei. Lucrarea se rezumă la marile pelerinaje ortodoxe din România și la pelerinajele catolice consacrate din Europa. Totuși, considerăm că pelerinajele scoase în evidență de noi sunt un reper pentru restul pelerinajelor creștine din afara bătrânului continent, iar lucrarea poate fi un reper atât pentru teologi, cât și pentru laicii doritori să cunoască rolul pelerinajului.

În aceea ce privește cadrul general al tezei, aceasta este împărțită în patru capitole, precedate de cuprinsul tezei, lista abrevierilor și de introducere, iar după lucrarea în sine, urmează o concluzie generală, urmată de bibliografie.

În introducere sunt expuse șase componente și anume: argumentarea temei, scopul lucrării, baza documentară, stadiul cercetării, metodologia de cercetare, limitele cercetării și cadrul general al lucrării.

Capitolul întâi, intitulat *Necesitatea, cauzele și roadele pelerinajului în general. Aspecte misionare ale fenomenului la evrei și în primele patru secole creștine*, scoate în evidență minunea ca și cauză esențială a pelerinajului, pietatea colectivă, cu un rol important în inițierea unui pelerinaj și roadele acestuia. De asemenea se evidențiază câteva sărbători ale evreilor la care se făcea pelerinaj, dar și practica acestui fenomen în primele patru secole creștine, înainte și după Edictul de la Milan.

Capitolul al doilea, intitulat *Pelerinajul la sfinte moaște, icoane, duhovnici necanonizați și la Sfântul Mormânt. Diferențe și asemănări interconfesionale*, scoate în evidență importanța moaștelor și a icoanelor făcute sau nefăcute de mână omenească, a duhovnicilor care sunt în viață, pelerinajul la Sfântul Mormânt, dar și diferențele și asemănările interconfesionale dintre pelerinajele ortodoxe și cele catolice.

Capitolul al treilea, intitulat *Aspecte misionare privind pelerinajul în Biserica Romano-Catolică*, tratează din punct de vedere misionar și contramisionar, pelerinajele de la Fátima, Lourdes, Medjugorje și Taizé.

Capitolul al patrulea, intitulat *Pelerinajul prin Liturghie, cel ființial, cel din vreme de epidemie și denaturarea acestuia*, tratează călătoria duhovnicească a credinciosului care ajunge la întâlnirea cu Iisus Hristos prin intermediul Sfintei Liturghii ce are în centru Euharistia. Această călătorie duhovnicească liturgică fiind un pelerinaj ființial, calitativ și nu cantitativ. În continuare, acest capitol analizează un subiect actual și anume restricționarea pelerinajelor de către autoritățile statului în România, precum și reacția Bisericii Ortodoxe Române. De asemenea, facem o comparație între comportamentul pelerinilor de astăzi și cel al pelerinilor din secolul al treilea, în vreme de epidemie, iar în finalul capitolului facem o analiză a denaturărilor pelerinajului, care vor fi enumerate în această lucrare.

Concluziile tezei

Tema acestei lucrări este astăzi de mare actualitate, în contextul epidemiei cu noul coronavirus, astfel că o lucrare care să cuprindă pelerinajul ca și eveniment misionar în trecut și astăzi, atât la noi în țară și nu numai, este binevenită. Chiar dacă s-au scos în evidență aspectele misionare ale pelerinajului și rolul acestuia în lume, nu avem pretenția că subiectul

este tratat exhaustiv, ci putem afirma doar că este tratat în linii mari, dar suficiente pentru a-i pune pe gânduri chiar și pe cei mai mari contestatari ai acestui fenomen care este pelerinajul.

Parcurgând această lucrare, ajungem la concluzia că în cadrul pelerinajului intri în contact, vrând-nevrând, și cu ceilalți pelerini, adică, în pelerinaj ne raportăm nu doar la sacru, ci și la ceilalți participanți la pelerinaj. Astfel, în atmosfera pelerinajului se constată că legăturile dintre pelerini devin mai consistente. De asemenea, în pelerinaj se promovează disciplina, respectul față de semeni și toleranța, absolut necesare, având în vedere multiplele categorii de pelerini care se pot întâlni la același rând în cadrul unui pelerinaj. Astfel, pelerinajul îl pune pe credincios în rânduală, adică îl apropie de Dumnezeu.

De asemenea, chiar dacă a fost analizat limitându-ne la cel din creștinism, constatăm că pelerinajul ca și practică religioasă are o vechime mare și a fost întâlnit și la evrei înainte de Iisus Hristos, pelerinajul făcând parte din viața religioasă a acestora, iar roadele pelerinajului la poporul ales erau asemănătoare cu cele din creștinism, adică sporirea comuniunii cu ceilalți și cu Dumnezeu, mai ales, pelerinajul evreiesc cu prilejul sărbătoririi Paștelui fiind împlinit chiar de Iisus Hristos.

De asemenea, concluzionăm că pelerinajul a fost o constantă în primele secole creștine, indiferent de categoria socială a pelerinului. Oameni simpli și demnitari au practicat această călătorie sacră, ceea ce scoate în evidență faptul că omul simte ontologic nevoia să se apropie de Dumnezeu. Putem deci afirma că această metodă de apropiere de Dumnezeu este necesară pentru orice persoană, știind bine că însăși împărăteasa Elena a practicat pelerinajul, descoperind astfel Crucea pe care a fost Iisus Hristos răstignit.

O altă concluzie care se desprinde din această lucrare este aceea că pelerinajul are un rol aparte în viața credincioșilor pentru că prin pelerinaj te întâlnești cu Dumnezeu, îl găsești în puterea vindecătoare a moaștelor, a icoanelor și nu numai, pentru că mulți primesc vindecare. În această lucrare s-a scos în evidență rolul miraculos al sfintelor moaște și al sfintelor icoane. Putem afirma că fără acestea pelerinajul în sine ar slăbi, creștinul asociind de cele mai multe ori pelerinajul cu sfințenia palpabilă.

Astfel, este foarte important ca acest rol al sfintelor moaște și al icoanelor făcătoare de minuni să fie scos în evidență clar și pragmatic, mai ales în contextul în care omul postmodern, influențat fiind de secularism, crede tot mai puțin în puterea miraculoasă a acestor sfinte moaște sau icoane, iar noi am subliniat acest aspect. În țara noastră și nu numai există moaște și icoane venerate de către pelerini, ele devin mărturisitoare, sporind credința credincioșilor indiferent de confesiunea pe care o au, mai ales dacă se cunoaște rolul acestora în urcușul spiritual al omului. De asemenea, fiind cunoscători din acest punct de vedere, credința pelerinilor rămâne nealterată și curată.

Mai mult decât atât, credința pelerinilor este întărită și susținută și prin închinarea acestora la mormintele unor duhovnici necanonizați, dar care și-au dovedit sfințenia prin minunile care se petrec în aceste locuri, iar aici ne referim în primul rând la mormântul părintelui Arsenie Boca. Astfel, concluzionăm că pelerinul caută sfințenia, indiferent de părerea oficială a Bisericii, ceea ce nu este neapărat greșit, însă o infirmare sau o confirmare oficială a autorității bisericești ar fi de folos pentru pelerini.

O altă concluzie pe care o subliniem este realitatea că, deși este un spațiu de pelerinaj prin excelență ecumenist, Sfântul Mormânt oferă dovada supremă a faptului că există doar o credință adevărată, Sfânta Lumină își face apariția doar în cadrul slujbei ortodoxe.

De asemenea, constatăm că Biserica Ortodoxă, deși nu deține Stat organizat din punct de vedere administrativ, așa cum este Vaticanul în Catholicism, totuși Ortodoxia deține Muntele Athos care are o autonomie administrativă față de Grecia, deși peninsula nu este Stat, iar acest spațiu este loc de pelerinaj, un teritoriu în care prevalează rugăciunea în detrimentul administrației, ceea ce lipsește în Biserica Romano-Catolică.

Mergând în sfera diferențelor dintre cele două Biserici în ceea ce privește pelerinajul, s-a scos în evidență faptul că pelerinii catolici sunt mai disciplinați decât cei ortodocși, acest aspect a fost scos în evidență de mass-media din România, iar locurile de pelerinaj catolice sunt mult mai bine organizate din punct de vedere material, decât cele ortodoxe.

De asemenea, constatăm că în Biserica Romano-Catolică, pelerinajul este mai vizibil decât în Biserica Ortodoxă. În primul rând sunt mai mulți credincioși catolici decât ortodocși, dar în același timp scoatem în evidență influența Vaticanului în lume, care face din Biserica Romano-Catolică o forță statală capabilă să promoveze unitar interesele acesteia, iar în același timp sunt scoase în evidență mult mai eficient locurile proprii de pelerinaj. Bineînțeles că s-a și exagerat cu unele aspecte, încercând să se folosească de aceste locuri sacre pentru a evidenția și maximiza puterea papală sau pentru a scoate în evidență catholicismul în sine. Însă, partea bună a acestui comportament este acela că sunt vizibile locurile de pelerinaj catolice, în timp ce în țara noastră de exemplu, teofaniile de la Maglavit nu mai sunt de actualitate, astăzi acest loc de pelerinaj major în perioada interbelică, fiind doar vizitat, nemaexistând pelerinaj în acest spațiu.

Tot în capitolul al doilea al lucrării, constatăm că locurile de pelerinaj catolice sunt mult mai deschise spre ecumenism, iar Biserica Romano-Catolică se erijează în promotoarea pelerinajelor universale, eclipsându-le pe cele locale. Astfel, pelerinajele catolice sunt ecumenice, atât din punct de vedere al clerului, de exemplu la Taizé, dar și al pelerinilor, ceea ce face ca pelerinajele catolice să fie recunoscute de celelalte confesiuni religioase și chiar promovate de acestea.

În ceea ce privește minunile, considerăm că Birourile Medicale care constată vindecările miraculoase din cadrul marilor pelerinaje catolice, sunt de bun augur, astfel eliminându-se orice suspiciune privitoare la vindecările miraculoase. Aceste birouri sunt necesare, mai ales dacă avem în vedere că societatea se secularizează rapid, iar factorii de influență (politica, mass-media) discreditează sau nesocotesc uneori valoarea locurilor sacre.

De asemenea, s-a ajuns la concluzia că Biserica Romano-catolică cu toate punctele forte pe care le are și pe care le-am enumerat, are și puncte slabe, iar aici facem referire la pelerinajul de la Medjugorje care, chiar dacă ridică semne de întrebare serioase, nu este interzis de către autoritatea bisericească din motive financiare, dar și din motive de ordin pastoral. Astfel, observăm că pelerinii catolici, chiar dacă sunt mai disciplinați, nu reușesc să deosebească un pelerinaj autentic de unul care se situează la limita imposturii.

Ultima parte a lucrării scoate în evidență faptul că în decursul istoriei, pentru că pelerinii doreau să primească ajutor și binecuvântare, uneori icoanele sau anumite moaște au fost purtate în procesiune prin orașe și sate, acesta fiind un pelerinaj în sens invers, de la Dumnezeu spre om. Motorul pelerinajului a fost și este minunea, fără de care pelerinajul nu ar rezista în timp, pe termen lung. Minunea este cea care susține pelerinajul, chiar dacă de multe ori lipsește sau se lasă așteptată, însă faptul că o dată, într-un anumit loc, Dumnezeu a făcut minuni, este suficient ca acel spațiu să devină loc de pelerinaj. Dar moaștele și icoanele au fost folosite nu doar cu scopul de a face minuni, ci Biserica folosește acest tezaur și pentru a scoate în evidență credința credincioșilor practicanți care le cinstesc pe acestea și, mai mult decât atât, se scoate în evidență realitatea că lumea în întregime ei și problemele prin care poate trece la un moment dat întreaga omenire pot fi depășite nu doar prin știință, ci și prin puterea lui Dumnezeu.

Pe de altă parte, constatăm că există și o tendință de a absolutiza moaștele, icoanele sau alte locuri sfinte, lăsându-l pe Dumnezeu în afara pelerinajului. Aceasta este o parte negativă a pelerinajului consemnată în această lucrare, iar această denaturare a pelerinajului a fost scoasă în evidență permanent de contestatarii Bisericii. O soluție ar fi ca, autoritatea bisericească să stabilească clar locurile de pelerinaj din România și să le scoată în evidență pe cele autentice, canonizând pe cei venerați de către credincioși, printre aceștia amintind de Părintele Paisie Olaru sau de Părintele Arsenie Boca. De asemenea, Biserica prin ghizii de pelerinaj trebuie să explice pelerinilor prioritățile din cadrul pelerinajelor, astfel încât aceștia să știe cui se închină, de ce se închină, dar mai ales să cunoască faptul că orice vindecare sau ajutor vine doar de la Dumnezeu.

O altă concluzie a acestei lucrări este aceea că libertatea pelerinilor a fost restricționată în vreme de epidemie în secolul 21, spre deosebire de alte perioade istorice dificile din punct de vedere sanitar, ceea ce arată că minunea din cadrul pelerinajului de astăzi este neînțeleasă și

chiar contestată de către Stat, atât în România, cât și în întreaga Europă creștină. Considerăm că Biserica, în general, trebuie să facă demersurile necesare pentru apărarea libertăților religioase consacrate prin Constituție, mai ales atunci când acestea sunt anulate sau restricționate în mod brutal de către Stat.

În același timp, pentru că pelerinajul este un drum spre Dumnezeu, înțelegem că un pelerinaj poate fi și Sfânta Liturghie, la capătul căreia îl întâlnim pe Iisus Hristos la modul fizic prin Euharistie, acesta fiind cel mai important pelerinaj chiar dacă, de cele mai multe ori, minunea vizibilă ochiului lipsește. Pelerinajul în sine sa își atinge ținta în măsura în care ne apropiem de Dumnezeu la nivel ființial, dar mai mult decât atât, pelerinajul presupune împrărierea Lui în ființa noastră, putând spune că doar astfel pelerinajul nostru și-a atins scopul, adică transformarea noastră, îndumnezeirea.

Astfel, putem vorbi despre un pelerinaj autentic și de unul denaturat, iar concluzia acestei lucrări este aceea că urcușul pelerinului spre Dumnezeu poate fi frânat chiar de către cei ce ar trebui să păstreze autenticitatea pelerinajului, adică clerul. Denaturările au ca și fond atât o latură morală, spirituală, cât și o latură materială (confundarea pelerinajului și a spațiului de pelerinaj cu turismul care nu are ca și scop sfințirea omului).

De asemenea, constatăm superioritatea pelerinajului creștin în raport cu cel necreștin, chiar dacă pelerinajele musulmane, budiste și hinduse însumează mai mulți pelerini decât cele creștine. Superioritatea constă în ținta acestuia, adică îndumnezeirea, ceea ce lipsește în orice alt pelerinaj necreștin. Putem afirma că pelerinajul este o metodă sublimă prin care omul devine mai apropiat de Dumnezeu și de semenii săi, iar în acest sens încurajăm această formă de manifestare a credinței sau de dobândire a credinței.

Constatăm că pelerinajul este necesar, dar nu obligatoriu pentru mântuire, astfel încât, în mod paradoxal, el are capacitatea prin motorul său, adică minunea, să schimbe viața omului, să îl scoată pe om din păcat și să îl ducă pe calea mântuirii.

Concluzionăm că lucrarea este necesară deoarece cuprinde marile pelerinaje ortodoxe, marile pelerinaje catolice, dar în același timp scoate în evidență caracterul miraculos al acestora în comparație cu pelerinajele necreștine. De asemenea, pe lângă caracterul laudativ al lucrării la adresa pelerinajului creștin în general, lucrarea scoate în evidență lipsurile unor pelerinaje creștine, mari și recunoscute, dar și denaturările pelerinajului cauzate de pelerini, dar și de către cler. Lucrarea este necesară și datorită faptului că folosește un limbaj accesibil, astfel că poate fi citită și înțeleasă și de pelerinul neteolog. Astfel, lucrarea scoțând în evidență punctele forte sau slabe ale unor pelerinaje, folosind în același timp un limbaj accesibil, aduce plus-valoare în spațiul cărților teologice care dezbat și analizează pelerinajul creștin din punct de vedere misionar.

De asemenea, considerăm că scopul acestei lucrări a fost atins, astfel cititorul va putea trage singur concluzia că pelerinajul este necesar dar nu obligatoriu, pentru dobândirea sau întărirea credinței, iar cel mai important este faptul că lucrarea subliniază necesitatea atingerii țintei în pelerinaj, adică îndumnezeirea.

Prezentarea integrală a cuprinsului tezei

INTRODUCERE.....	5
1. Argumentarea temei.....	5
2. Scopul lucrării.....	6
3. Baza documentară.....	8
4. Stadiul cercetării.....	8
5. Metodologia de cercetare.....	10
6. Limitele cercetării și cadrul general al lucrării.....	10
CAPITOLUL I. NECESITATEA, CAUZELE ȘI ROADELE PELERINAJULUI CREȘTIN. ASPECTE MISIONARE ALE FENOMENULUI LA EVREI ȘI ÎN PRIMELE PATRU SECOLE CREȘTINE.....	12
1.1 Introducere.....	12
1.2 Necesitatea pelerinajului.....	14
1.3 Cauzele pelerinajului.....	21
1.4 Roadele pelerinajului.....	28
1.5 Pelerinajul la evrei.....	29
1.5.1 Sărbătoarea Paștelui.....	31
1.5.2 Sărbătoarea Săptămânilor sau Cincizecimea.....	38
1.5.3 Sărbătoarea Corturilor.....	42
1.5.4 Iisus Hristos, pelerin la Templul din Ierusalim.....	44
1.5.5 Cele trei sărbători după dărâmarea Templului din Ierusalim.....	45
1.6 Pelerinajul creștin înainte și după Edictul de la Milano (anul 313 d. Hr.).....	46
1.7 Pelerinajul Împărătesei Elena și rolul misionar al acestui pelerinaj.....	50
1.7 Alți pelerini și alte locuri de pelerinaj în primele patru secole.....	52
1.8 Concluzii.....	58
CAPITOLUL II. PELERINAJUL LA SFINTE MOAȘTE, ICOANE, DUHOVNICI NECANONIZAȚI ȘI LA SFÂNTUL MORMÂNT. DIFERENȚE ȘI ASEMĂNĂRI INTERCONFESIONALE.....	59
2.1 Introducere.....	59
2.2 Pelerinajul la sfintele moaște - misiune și contramisiune.....	60
2.2.1 Câteva argumente pentru cinstirea sfintelor moaște.....	60

2.2.2 Câteva elemente contramisionare privind cinstirea sfințelor moaște.....	62
2.2.3 Particularități misionare ale pelerinajelor la sfințele moaște.....	65
2.2.4 Pelerinajul la moaștele Sfintei Cuvioase Parascheva de la Iași.....	69
2.2.5 Pelerinajul la moaștele Sfântului Cuvios Dimitrie cel Nou de la București.....	72
2.3 Pelerinajul la sfințele icoane.....	75
2.3.1 Argumente pentru cinstirea sfințelor icoane.....	75
2.3.2 Pelerinajul de la Nicula. Alte pelerinaje închinare Fecioarei Maria.....	77
2.3.3 Pelerinajele la icoanele nefăcute de mână omenească.....	85
2.4 Pelerinajul la Dumnezeu Însuși. Sfântul Mormânt.....	89
2.5 Pelerinajul de la mormântul părintelui Arsenie Boca și cel de la alți duhovnici necanonizați. Autoritatea ascetică și autoritatea ierarhică	93
2.6 Pelerinajul la Sfântul Munte Athos.....	101
2.7 Pelerinajul de la Maglavit.....	106
2.8 Asemănări și deosebiri între pelerinajele ortodoxe și cele catolice.....	112
2.9 Concluzii.....	117

CAPITOLUL III. ASPECTE MISIONARE PRIVIND PELERINAJUL ÎN BISERICA ROMANO-CATOLICĂ.....

3.1 Introducere.....	119
3.2 Pelerinajul de la Fátima.....	119
3.2.1 Vizionarii Jacinta, Francisco și Lucia. Arătările miraculoase de la Fátima.....	119
3.2.2 Fátima și căderea Comunismului.....	125
3.2.3 Pelerinajul de la Fátima și pacea lumii.....	130
3.2.4 Euharistia și minunile de la Fátima întăresc misiunea Bisericii.....	133
3.2.5 La Fátima, Fecioara Maria își întărește rolul de Mijlocitoare între Dumnezeu și om.....	135
3.2.6 Fecioara Maria, pelerina de la Fátima, misionară în întreaga lume.....	136
3.2.7 Pelerinajul de la Fátima și știința.....	140
3.3 Pelerinajul de la Lourdes.....	142
3.3.1 Bernadette Soubirous, aparițiile de la grota Massabiele și consecințele acestora.....	142
3.3.2 Încercări de anulare a credinței oamenilor în fenomenul de la Lourdes.....	153
3.3.3 Știința și minunile de la Lourdes.....	155
3.3.4 Impactul pelerinajului de la Lourdes în viața celor de altă confesiune sau religie și în viața ateilor.....	160
3.4 Pelerinajul de la Medjugorje.....	164
3.4.1 Cei șase vizionari de la Medjugorje și întâlnirile lor cu Fecioara Maria.....	164

3.4.2 Câteva elemente care pun la îndoială autenticitatea fenomenului de la Medjugorje.....	167
3.4.3 Ecumenismul și unitatea de credință de la Medjugorje.....	174
3.4.4 Minunile autentice și falsele minuni de la Medjugorje,	176
3.4.5 Medjugorje, Papii și Raportul Ruini.....	177
3.4.6 Misiune prin educație religioasă și convertire prin fenomenul Medjugorje.....	180
3.5 Pelerinajul de la Taizé.....	185
3.5.1 Punctele forte ale pelerinajul de la Taizé și caracteristicile lui.....	185
3.6 Concluzii.....	193
CAPITOLUL IV. PELERINAJUL PRIN LITURGHIE, CEL FIINȚIAL, CEL DIN VREME DE EPIDEMIE ȘI DENATURAREA ACESTUIA. RAPORTUL DINTRE PELERINAJUL CREȘTIN ȘI CEL NECREȘTIN.....	195
4.1 Introducere.....	195
4.2 Pelerinajul prin Liturghie.....	196
4.3 Pelerinajul ființial.....	203
4.4 Pelerinajul în vreme de pandemie sau epidemie.....	206
4.4.1 Restrictionarea și interzicerea pelerinajelor în timpul pandemiei de COVID-19 din România anului 2020-2021.....	206
4.4.2 Poziția Bisericii Ortodoxe Române în timpul epidemiilor din trecut și astăzi.....	208
4.4.3 Pelerinii secolului al XX-lea și pelerinii secolului al III-lea, în vreme de epidemie.....	212
4.5 Denaturarea pelerinajului astăzi.....	213
4.6 Pelerinajul și turismul religios.....	225
4.7 Factori care au contribuit la dezvoltarea sau la diminuarea pelerinajului.....	228
4.8 Pelerinajul creștin în raport cu cel necreștin.....	229
4.9 Concluzii.....	238
CONCLUZII FINALE.....	239
ANEXE.....	244
BIBLIOGRAFIE.....	250
DECLARAȚIE DE AUTENTICITATE ȘI ORIGINALITATE.....	275
CURRICULUM VITAE.....	277

Bibliografie selectivă

(lucrarea integrală conține 401 referințe bibliografice)

A. IZVOARE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Edit. IBMBOR, 2001.
2. ****Filocalia sau Culegere din scrierilor Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. II, trad. Dumitru Stăniloae, București, Edit. Humanitas, 2017.
3. ****Filocalia*, vol. 9, trad. Dumitru Stăniloae, București, Edit. IBMBOR, 1980.
4. ****Pateric*, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, 2004.

B. SCRIERI PATRISTICE

5. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața împăratului Constantin și alte scrieri*, trad. Radu Alexandrescu, în P.S.B., vol. 8, București, Edit. Basilica, 2012.
6. Sfântul GRIGORIE DE NYSSA „Marele cuvânt catehetic”, *Scrieri*, în P.S.B., vol. 30, Edit. IBMBOR, București, 1998.
7. Sfântul IGNATIE TEOFORUL, *Către Smirneni VIII*, 1-2, în *Scrierile Părinților Apostolici*, trad. Dumitru Fecioru, în P.S.B. vol. 1, București, Edit. IBMBOR, 1979.
8. Sfântul IOAN CASIAN, *Scrieri alese*, trad. Vasile Cojocaru și David Popescu, în P.S.B., vol. 57, București, Edit. IBMBOR, 1990.
9. Sfântul IOAN DE KRONSTADT, *Liturgia: Cerul pe Pământ. Cugetări mistice despre Biserică și cultul divin ortodox*, trad. Borin Buzilă, Sibiu, Edit. Deisis, 1996.
10. Sfântul IOAN SCĂRARUL, *Scara Raiului*, trad. Nicolae Corneanu, Edit. „Învierea”, Timișoara, 2016.
11. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, trad. Dumitru Stăniloae, în P.S.B., vol. 80, București, Edit. IBMBOR, 1983.
12. Fericitul TEODORET AL CYRULUI, *Viețile sfinților pustnici din Siria*, vol. II, trad. Adrian Tănăsescu-Vlas, Edit. IBMBOR, București, 2001.
13. Sfântul TEOFAN ZĂVORĂTUȘUL, *Viața duhovnicească și cum o putem dobândi (Scrisori)*, trad. David Maria, Edit. Egumenița, Edit. Cartea Ortodoxă, 2007.
14. Sfântul VASILE CEL MARE, „Omilia la Psalmul I”, trad. Dumitru Fecioru, în *Scrieri dogmatice și exegetice*, în P.S.B., vol. 4, București, Edit. Basilica, 2011.

C. CĂRȚI ȘI VOLUME

15. ACHIMESCU, Nicolae, *Universul religios în care trăim*, București, Edit. Trinitas, 2013.
16. ALEXANDRESCU, Horia, *Athos - Călător la Sfântul Munte*, București, Edit. Vivaldi, 2005.
17. ANTAL, Dumitru, *Ce am văzut și ce am auzit la locul minunatei arătări de la Maglavit*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1935.
18. AUXENTIOS AL FOTICEII, *Lumina Sfântă de Paști de la Ierusalim*, Sibiu, Edit. Deisis, 1996.
19. BARTHAS, Chamoine, *Fátima, 1917-1969. Histoire complete de apparitions et de leurs suites*, Toulouse, Fátima, 1969.
20. BĂDILIȚĂ, Ioan, *Dumnezeiasca Liturghie, misiune eclezială și mărturisire de credință*, col. Episteme, Iași, Edit. Doxologia, 2016.
21. BĂNICĂ, Mirel, *Nevoia de miracol: fenomenul pelerinajelor în România contemporană*, col. Plural M, Iași, Edit. Polirom, 2014.
22. BELOIU, Valentin-Lucian, *Miracolul în viața omului modern: o monografie sociologică a pelerinajului*, București, Edit. Christiana, 2015.
23. BIES, Jean, *Athos: muntele transfigurat*, trad. Maria-Cornelia Ică, Sibiu, Edit. Deisis, 2006.
24. BOJOR, Victor, *Maica Domnului de la Sfânta Mănăstire din Nicula*, Gherla, 1930.
25. BOTH, Nicolae, *Lourdes-gloria umilinței*, Cluj-Napoca, Edit. Studia, 2009.
26. BOUFLET, Joachim, *O istorie a miracolelor: Din Evul Mediu până în zilele noastre*, trad. Gabriela Șiclovan, Chișinău, Edit. Cartier, 2009.
27. BRUDIU, Răzvan, *Incinerarea: provocare misionară sau contramărturie creștină?*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2017.
28. CAIRNS, Earle, *Creștinismul de-a lungul secolelor*, Edit. Cartea Creștină, Oradea, 2007.
29. CARAGEA, Anton, *Sfântul și cultul sfinților*, col. Logos, București, Edit. Herald, 2009.
30. CHIRON, Yves, *Anchetă asupra aparițiilor Fecioarei Maria*, trad. Dorina Oprea, București, Edit. Philobia, 2012.
31. CIONCHI, Giuseppe, *Le apparizioni di Fátima*, Edit. Shalom, Camerata Picena, 2010.
32. CLEMENT, Olivier, *Taizé un sens al vieții*, Edit. Anastasia, 1998.
33. COBZARU, Dumitru, *Monografia Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului” Nicula*, Cluj-Napoca, Edit. Renașterea, 2020.
34. IDEM, *Pelerinajul – pași călăuziți întru căutarea izbăvitoare*, Cluj-Napoca, Edit. Renașterea, 2021.
35. CORLEAN, Natalia (edit.), *Părintele Arsenie Boca-un om mai presus de oameni (Mărturii-vol. 4)*, col. Ortopraxia-19, Făgăraș, Edit. Agaton, 2011.

36. CRISTESCU, Dumitru, *Scurte lămuriri asupra minunii de la Maglavit*, Edit. Creștină a Sfintei Arhiepiscopii a Râmnicului Noului Severin, 1935.
37. DANCĂ, Wilhelm (coordonator), *Fátima 100: aniversarea centenarului aparițiilor Maicii Domnului în context românesc*, București, Edit. Arhiepiscopiei Romano-Catolice, 2018.
38. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Călătorind cu Dumnezeu-înțelesul și folosul pelerinajului*, București, Edit. Basilica, 2008.
39. † DANIL Stoenescu, episcop, „*Arhanghelul*” de la Prislop – gânduri și cuvinte despre *Părintele Arsenie*, Timișoara, Edit. Învierea, 2010.
40. DE MARCHI, João, *Témoignages sur les apparitions de Fátima*, Paris, Téqui, 1979.
41. DESARTOVICI, Lucica Savu, (edit.), *Sfânta Cuvioasă Parascheva, cu sfintele moaște la Iași: viața, istoricul moaștelor, minunile, acatistul, paraclisul*, București, Edit. Sophia, 2009.
42. DUMITRU Radu, *Despre înnoirea și îndumnezeirea omului în Hristos*, Craiova, Edit. Mitropolia Olteniei, 2007.
43. DUȚU, Florin, *Nichifor Crainic, Arsenie Boca, Dumitru Stăniloae, cei mai buni dintre cei mai buni*, București, Edit. Floare Albă de Colț, 2014.
44. EGERIA, *Pelerinaj la Locurile Sfinte: (Itinerariu și Liturghie)*, trad. Cornelia Lucia Frișan, Târgu Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2009.
45. EMMERICH, Ana Ecaterina, *Dureroasele Patimi ale Domnului nostru Iisus Hristos: Din meditațiile Venerabilei Ana Ecaterina Emmerich*, trad. M.C., 2006.
46. ERNST, Josef, *Il Vangelo secondo Luca*, trad. Dequal M., Scandiani G., Edit. Morcelliana, 1985.
47. FELEA, Ilarion, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, Suceava, Edit. Fundația Justin Pârvu, 2012.
48. FELICI, Icilio, *Fátima*, trad. Anton Bișoc, Iași, Edit. Presa Bună, 1997.
49. GABOR, Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole*, București, Edit. Sophia, 2003.
50. GAUDIN, Philippe (coord.), *Marile Religii*, trad. Sanda Aronescu, București, Edit. Orizonturi, Edit. Lider, București, 1995.
51. GAVRILUȚĂ, Nicu, *Mentalități și ritualuri magico-religioase. Studii și eseuri de sociologie a sacrului*, Iași, Edit. Polirom, 1998.
52. GELU, Dumitru, *Maglavit – 1935-2009. Dumnezeu vorbește oamenilor prin Petrache Lupu*, Edit. Craiova, 2010.
53. GIOSANU, Ioachim, *Ofranda Cuvioasei Parascheva*, Roman, Edit. Filocalia, 2014.
54. † GURIE Georgiu, „COVID 19: Exercițiu de totalitarism bio-mental sau nenorocire pandemică mondială? Perspective pastorale occidentale (paradigma: «La civiltă cattolica»)”, în vol. *Biserica Ortodoxă și provocările viitorului*, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, Edit. Aeternitas; Cluj-Napoca, Presa universitară clujeană, 2020.

55. HASNEȘ-CIURDARIU, Doina, *Maria plânge și se roagă pentru noi la Medjugorje*, Câmpulung Moldovenesc, Edit. Pre-Text, 2014.
56. HERMAN, Vlad, *Pelerinajele, poartă spre cer: Prislop, Petru Vodă, Aiud și altele*, București, Edit. Ortodoxia, 2015.
57. HOPPE, Alfred, *Lourdes în strălucirea minunilor sale*, trad. Iosif Bălan, Iași, Edit. Presa Bună, 2009.
58. IGLESIAS, Salvador Munos, *Los Evangelios de la infancia*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1986.
59. † IRINEU, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Lumină din cer la Ierusalim*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2013.
60. † IRINEU Bistrițeanul, episcop-vicar, *Icoana de la Nicula*, Nicula, Edit. de Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” Nicula, 1994.
61. IDEM, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Țara Sfântă, arena operei mântuitoare*, Alba-Iulia, Edit. Reîntregirea, 2014.
62. † IRINEU Slătineanul, *Omul ființă spre îndumnezeire*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2000.
63. KAPSANIS, Gheorghe, *Îndumnezeirea-scopul vieții omului*, trad. Ștefan Nuțescu, București, Edit. Evanghelismos, 2006.
64. LANCON, Bertrand, *Constantin cel Mare*, trad. Gheorghe Lazăr, București, Edit. Corint, 2003.
65. LAURENTIN, René / HOPPE, Alfred, *Aparițiile Fecioarei Maria la Lourdes*, trad. M.C. Terza, Timisoara, Edit. Signata SRL, 1992.
66. IDEM, *Miracle à El Paso?*, Paris, Desclée de Browder, 1981.
67. LEUCUȚA, Bogdan (coord.), *Mărturii din Taizé*, Deva, Edit. Emia, 2009.
68. LJUBIC, Marijan, *La Vierge Marie apparaît en Yougoslavie (Medjugorje)*, CH Hauteville, Edit. du Paris, 1984.
69. MANEA, Vasile, *Icoana lui Hristos cea nefăcută de mână*, Cluj-Napoca, Edit. Patmos, 2011.
70. MARINESCU, Gheorghe, *Lourdes și Maglavit*, București, Edit. ziarului „Universul”, 1936.
71. MARROU, Henri-Irénée, *Biserica în antichitatea târzie (303-604)*, trad. Roxana Mareș, col. Logos, București, Edit. Teora, 1999.
72. MARTINS, Antonio Maria, *Documentos de Fátima*, Porto, 1976.
73. MCGRATH, Alister, *Suffering*, Hodder&Stoughton, London-Sydney-Auckland, 1992.
74. MCLEES, Nectaria, *Evloghite!: un ghid al pelerinului în Grecia*, vol. I, trad. Andreea Stănciulescu, Galați, Edit. Egumenița, 2015.
75. MOISE AGHIORITUL, *Viața duhovnicească la Muntele Athos*, trad. Cristina Băcanu, București, Edit. Sophia, Edit. Cartea Ortodoxă, 2006.

76. MOLIEN, Louis Auguste, *La Prière de L'Eglise*, vol. II, Paris, 1924.
77. MUNTEANU, Pantelimon, *Părintele Arsenie Boca: darul lui Dumnezeu pentru poporul care strigă*, Ploiești, Edit. Cristimpuri, 2013.
78. MUSOLINO, Michel, *Al treilea secret de la Fátima*, trad. Alexandru Nicolae, Bucuresti, Pro Editura și Tipografie, 2007.
79. NICOLAESCU-PLOPȘOR, Constantin, *Maglavitul, acte și documente*, Craiova, Tipografia „Ramuri”, 1935.
80. ODAHL, Charles Matson, *Constantin și Imperiul creștin*, trad. Mihaela Pop, col. Împărați Romani, București, Edit. Bic All, 2006.
81. OLTRAMARE, Paul, *La religion et la vie d'esprit*, Paris, Alcan, 1925.
82. PERRIER, Louis, *Le sentiment religieux a-t-il une origine pathologique?*, Paris, Fischbacher, 1912.
83. POPESCU, Andreea Maria, *Pelerinii luminii: sacru și literar în Evul Mediu Occidental*, București, Edit. Universității din București, 2007.
84. RADOSAV, Doru, *Sentimentul religios la români o perspectiva istorică (sec. XVII-XX)*, col. Homo Religiosus, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1997.
85. RAPP, Claudia, *Holy Bishops. The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition*, University of California Press, Berkeley, 2005.
86. REAU, Louis, *Iconographie de l'art chrétien. Iconographie de la Bible. Nouveau Testament*, Paris, 1958.
87. RICHE, Pierre, *Croyance et pratiques religieuses populaires pendant le Haut Moyen Age, in Christianisme populaire. Les dossiers de l'histoire*, Paris, Le Centurion, 1976.
88. SABĂU, Cristian-Florin, *În compania Fecioarei de la Fátima*, Oradea, 2017.
89. SBALCHIERO, Patrick, *Les Phénomènes extraordinaires de la foi*, Paris, Desclée de Brouwer, 2006.
90. SEMEN, Petre, *Arheologia biblică în actualitate*, Iași, Edit. Trinitas, 2008.
91. SIMON, Monique, *La vie monastique au coeur de l'Eglise-Communion, les Editions du Cerf*, Paris, 1997.
92. SIVRIC, Ivo, *La face cache de Medjugorje*, Saint-Francois-du-Lac (Canada), Psilog, 1988.
93. SKARLAKIDIS, Haralambie, *Sfânta Lumină. Minunea pogorării Luminii Învierii de la Mormântul lui Hristos*, trad. Ștefan Nuțescu, Atena, Edit. Elea, 2017.
94. SUCIU, Ioan, episcop / Cristian-Florin SABĂU, *Fecioara din Fátima: regina PreaSfântului Rozar*, Baia Mare, Edit. Surorilor Lauretane, 2017.
95. DE MARCHI, João, *Témoignages sur les apparitions de Fátima*, Paris, Téqui, 1979.
96. TEODORESCU, Radu, *Pelerinajul ca faptă ascetică*, Cugir, 2017.

97. TORNIELLI, Andrea, *Quando la Madonna piange*, Milano, Arnoldo Mondadori, 1995.
98. TSAKOS, Ilie, *Minunea, când e adevărată și când nu. Carte electronică*, Atena, Edit. Grigori, 2002.
99. URZICĂ, Mihail, *Minuni și false minuni*, Eseu teologic, București, Edit. Anastasia, 1993.
100. VALENTINI, Alberto, *Maria secondo le Scritture; Figlia di Sion a Madre del Signore*, Bologna, Edizioni Dehoniane, 2007.
101. WALSH, William Thomas, *Maica Domnului de la Fátima: Relatarea aparițiilor de la Fátima pe baza mărturiilor oculare*, trad. Ștefan Banea, București, Edit. Arhiepiscopiei Romano-Catolice, 2017.

D. STUDII ȘI ARTICOLE

102. BERECHET-IONESCU, Ștefan, „Icoana nefăcută de mână a lui Hristos, epifanie a Cuvântului întrupat”, în *Ortodoxia*, 1-2/2008, București, p. 161-171.
103. BRUDIU, Răzvan, „Rolul misionar al pelerinajului în societatea actuală”, în *Teologie și Spiritualitate euharistică în preocupările misionare actuale*, supliment al revistei „Altarul Reîntregirii”, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2014, p. 113-121.
104. BUȘAGĂ, Ioan, „Pelerinajul de Florii”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1-2/2017, București, Edit. IBMO, p. 107-119.
105. CIACHIR, Dan, „Fenomenul Maglavit în presa vremii”, în *Tabor*, 3/2020, Cluj-Napoca, Edit. Renașterea, p. 57-60.
106. DRIVER, Steve, „From Palestinian Ignorance to Egyptian Wisdom: Jerome and Cassian on the Monastic Life”, in *The American Benedictine Review*, 3/1997, p. 293-315.
107. DUMAS, Felicia, „Despre pelerinaj, pelerini și întâlnirea omului cu sfinți în zi de sărbătoare”, în *Tabor*, 8/2010, Cluj-Napoca, p. 51-59.
108. DUPROND, Alphonso, „Tourisme et pèlerinage. Réflexions de psychologie collective”, in *Communications*, 10/1967, p. 97-121.
109. EADE, John, „Identitarian Pilgrimage and Multicultural Society”, in *Pilgrims and Pilgrimages as Peacemakers in Christianity, Judaism and Islam*, Londra, Ashgate, 2013, p. 105-119.
110. ELIAN, Alexandru, „Biserica Moldovei și Muntele Atos la începutul veacului al XIX-lea”, în *Studii Teologice*, 7-8/1967, București, p. 391-402.
111. EVDOKIMOV, Michel, „Pelerinii întru Hristos în Rusia secolelor XIX-XX”, în *Ortodoxia*, 2/2011, București, p. 225-240.

112. FIEY, Jean Maurice, *Image d'Edesse ou Linceul de Turin. Qu'est-ce qui a été transféré a Constantinople en 944?*, in *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 82, 1987, p. 271-277.
113. HIMCINSCHI, Mihai, „Monahismul- o mărturie misionară prin sfințenia vieții”, în *Altarul Reîntregirii*, 2/2011, Alba Iulia, p. 249-268.
114. IDEM, „Dimensiunea misionară a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur”, în *Altarul Reîntregirii*, 3/2007, Alba Iulia, p. 43-62.
115. HUG, James, „Economic Justice and Globalization”, in *Globalization and Catholic Social Thought. Present Crisis, Future Hope*, New York, Novalis, 2005, p. 55-71.
116. JULIA, Dominique, „Problèmes d'histoire religieuse”, in *Recherches de Science Religieuse*, 4/1970, p. 575-584.
117. MUREȘAN, Radu Petre, „Fenomenul Maglavit (1935). Ecouri de la „Locul Minunilor”, în *Revista Teologică*, 4/2019, Sibiu, Edit. Andreiana, p. 84-106.
118. NECULA, Constantin, „Pedagogia teologică a pelerinajului creștin”, în *Revista Ecumenică Sibiu*, 1/2009, p. 21-30.
119. PETCU, Adrian Nicolae, „Părintele Arsenie Papacioc în documentele Securității (1938-1958)”, în *Caietele CNSAS*, 9-10/2012.
120. PETRE, Maria, „Chiliile românești de la Muntele Athos la sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 7-12/2008, p. 445-478.
121. POP, Vasile, „Magie și religie în lumea contemporană”, în *Credința Ortodoxă*, 1-2/1998, Alba Iulia, p. 100-118.
122. SANDU, Dan, „Pelerinajul-călătorie spre viața de sfințenie”, în *Teologie și Viață*, 7-12/2000, trad. Virginia Popa, Iași, Edit. Trinitas, p. 73-82.
123. SCHÖNBORN, Christoph, „Les icônes qui ne sont pas faites de main d'homme”, in *Image et Signification*, Paris, 1983, p. 205-219.
124. STAVROU, Michel, „O perspectivă teologică asupra pelerinajului”, în *Teologie și Viață*, 7-12/2000, trad. Virginia Popa, Iași, Edit. Trinitas, p. 39-64.
125. TUDORIE, Ionuț-Alexandru, „Sf. Ioan Casian și pelerinajul său la Betleem (382-385)”, în *Studii Teologice*, 2/2007, București, Edit. IBMO, p. 69-84.